

МУЗЕЙ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

Яна ЧЕРНЯКОВА

Наукова співробітниця
Національного заповідника
«Глухів»

Музей – важливий культурний та освітній центр, який в умовах сучасного життя активно розвивається і як навчальний заклад. В останні роки можна спостерігати процес інтенсифікації освітньої діяльності як у музеях світу, так і в Україні. Їх співробітники все частіше пропонують культурні та освітні програми і заходи, які сприяють формуванню у дітей креативного та інноваційного мислення. Музеї створюють культурний та відкритий простір для навчання через досвід. Вони знач-

За роботою у «Майстерні гарного настрою»

Квіти для матері

ною мірою слугують поширенню науки та наукових знань серед молоді, розвитку творчого потенціалу та фантазії, вчать раціональному та критичному мисленню, ознайомлюють з культурною спадщиною рідного краю. Відтак активного розвитку набула нова наукова дисципліна – музейна педагогіка, яка знаходиться на перетині психології, педагогіки, музеєзнавства, мистецтва і краєзнавства. Предметом музейної педагогіки є питання, пов'язані зі змістом, методами і формами педагогічного впливу музею, з особливостями цього впливу на учнівську молодь та

громаду, а об'єктом – культурно-освітні аспекти комунікації. На сьогодні музейна педагогіка розглядається як міждисциплінарна наукова та практична галузь освітньої діяльності, яка реалізує передачу культурного досвіду через педагогічний процес в умовах музейного середовища.

Співробітники Національного заповідника «Глухів» не стоять осторонь музейних інновацій і активно шукають нові форми та способи організації навчально-виховної роботи. Вже три роки як закладі працює «Майстерня гарного настрою», яка ро- ➡

← бить акцент на проведення майстер-класів з традиційних та сучасних технік виготовлення поробок власноруч, занурюючись в історію ремесел, вироби яких представлені в музейній експозиції. В умовах реформи освіти вже функціонує нова українська школа (поки що в початковій ланці), тому вчителі і музейники спільними зусиллями мають втілювати у життя різноманітні тематичні, дослідницькі авторські уроки, квести тощо.

У сучасному суспільстві музей – це не тільки експонати, виставкові площі, люди, які там працюють. Це – освітній, культурний, мистецький осередок, відкритий до нових різноманітних ідей, проектів, заходів, які покликані виховувати у його відвідувачів почуття патріотизму, розвивати мислення та певні практичні навички, стимулювати творчу активність.

Виготовляємо «валентинки» для своїх найдорожчих

Еволюція зубної щітки. Зубні віники

Ольга ЛЯШКО

Головна зберігачка фондів
Національного заповідника
«Глухів»

Сьогодні здорові зуби і красива посмішка вважаються ознакою хорошого тону. Щоранку ми чистимо зуби. Здавалося б, зубна щітка – звичайнісінька річ у світі. Проте саме вона у номінації «найбільший винахід людства, без якого не можна прожити» названа відкриттям номер один, важливішим за мобільний телефон чи

мікрохвильову піч.

У музейному фонді Національного заповідника «Глухів» зберігається кілька зразків зубних щіток. Ми зупинимося на двох. Одна зі щіток, що знайдена у центральній частині Глухова під час здійснення нагляду за проведенням земляних робіт, датується кінцем XIX – початком XX ст. Майже звичайна на перший погляд (розміри 140 x 12 мм), щітка має певні особливості: кістяна, світлого кольору, ручка декорована наскрізними округлими отворами у вигляді стилізованої квітки та двох «вічок». Утрачена щетина розміщувалася на голівці щітки у чотири ряди. Цікавим

є те, що обабіч голівки також є чотири округлі отвори для тримання та скріплення щетини (була свиняча або з кінського волосу). Інша зубна щітка (розміри 150 x 13 мм) експонується у пам'ятці архітектури «Київська брама Глухівських міських укріплень» на виставці «Миттєвості Великої війни». Щітку виявили під час проведення у 1993 році розкопок німецького цвинтаря періоду Другої світової війни у міському парку відпочинку. У виготовленні щітки вже присутні штучні матеріали: руків'я пластмасове, білого кольору, з фрагментом нерозбірливого напису французькою «MARGUE DEPOSEE H...»

Рис. 1. Зубна щітка (кінець XIX – початок XX ст.). Фонди Заповідника

Рис. 2. Зубна щітка періоду Другої світової війни, знайдена під час розкопок німецького цвинтаря у м. Глухові

(переклад «ТОРГОВА МАРКА Н?...»); на голівці наявні залишки щетини, зробленої зі штучного волокна. Вірогідно, що щітка належала до особистих речей одного з німецьких солдатів, похованих на цьому цвинтарі. У статті ми відповімо на питання, чому так сталося, що не пройшло і пів століття, а штучні матеріали стали широко застосовуватись у виробництві щайчайного предмету гігієни і майже повністю витіснили натуральну сировину.

А чи замислювалися ви, яка давня та багата історія зубної щітки?! Першим її прототипом був пучок трави, яким терли зуби давні люди. Про це говорять позначки на зубах у вигляді дрібних ямочок, виявлені під час археологічних розкопок. Можна вважати, що історія зубної щітки розпочалася саме з цього. У III–IV ст. до н. е. жителі Азії, Африки та Південної Америки для чищення зубів використовували так звані «зубні віники». Для цього досить було пожувати гілочку від дерева, розмочені волокна якого виділяли сік, котрий добре очищав зуби і мав дезінфікуючу дію. У стародавньому Єгипті, в гробницях римлян археологи знаходять двосторонні дерев'яні палички з «віничком». Один кінець, розбитий на волокна, видаляв зубний наліт, другий – гострий – аналог сучасної зубочистки. Римляни для такої складної справи, як чистка зубів, навіть тримали спеціальних рабів. З часом зубочистки стали не просто предметом гігієни, а й показником статусу свого власника – у Стародавній Індії їх виготовляли із золота, срібла та бронзи. Жителів Японських островів із зубною щіткою з прутиком для чищення язика познайомили буддистські ченці, чия релігія вимагає очищення зубів і язика щоранку перед молитвою. У Київській Русі терли зуби від нальоту дубовим «пензликом» – паличкою, на кінці якої кріпилися розщеплені «щетинки»

з цього дерева. До речі, усім відомо, що кора дуба чудово зміцнює ясна і використовується для зняття запалень в порожнині рота.

Поява першої зубної щітки, схожої на сучасну, з розташованою перпендикулярною ручкою-основою, приписується китайцям і відноситься до 1498 року. До ручки з бамбука вони прикріпили невелику кількість щетинок кабана. Її вибирали найтвердішу та найміцнішу – з шиї тварини. Коли зубна щітка прибула до Європи, її зовнішній вигляд не дуже сподобався європейцям. Вони замінили щетину на кінський волос, а ручки робили навіть із золота, срібла та олова.

Масове виробництво зубних щіток було розпочато у 1780 р. англійцем Вільямом Аддісом (англ. William Addis). Свою першу зубну щітку він сконструював, сидючи у в'язниці. Конструкція була досить простою: у шматочку кістки Вільям просвердлив отвори і пропустив через ці дірочки пучки щетини, які потім закріпив за допомогою клею. Через 10 років, уже на волі, Аддіс заснував фірму з промислового виробництва зубних щіток «Wisdom Toothbrushes», яка існує до сьогодні. А ось перший патент на зубну щітку отримав американець Водсворт у 1850 р. Проте масове виробництво було розпочате тільки через 35 років. Пізніше було доведено, що у натуральних щетинках зубної щітки живуть і розмножуються бактерії. Це робить процедуру чищення зубів не тільки не корисною, а навіть небезпечною. 1938 року американська компанія «Du Pont» замінила тваринну щетину на синтетичну з нейлону. Переваги нейлону очевидні: він легкий, досить міцний, еластичний, має високу стійкість до впливу багатьох хімічних речовин. Нейлонова щетина сохла набагато швидше, тому і бактерії в ній розмножувалися не

так швидко. Щоправда, нейлон досить сильно дряпав ясна та зуби, проте через якийсь час «Du Pont» вдалося це виправити, синтезувавши «м'який» нейлон, який стоматологи оцінили та рекомендували своїм пацієнтам.

Кінець 30-х років XX ст. ознаменувався ще однією важливою подією у світі гігієни ротової порожнини – з'явилася перша електрична зубна щітка, яка працювала від електричної мережі. Її створили у 1939 р. у Швейцарії, але масове виробництво і продаж розпочалися лише у 1960 р., коли американська фармацевтична компанія «Bristol-Myers Squibb» випустила зубну щітку під назвою «Broxodent». Планувалося, що нею будуть користуватися люди, які мають проблеми з дрібною моторикою та ті, хто носить брекет-системи. У 1961 р. компанія «General Electric» представила свою версію електричної зубної щітки, призначеної для використання усіма без виключення, а живилася вона вже від вбудованого акумулятора. Протягом наступних сорока років, з 1963 по 2000 рр., було запатентовано більше 3000 моделей зубних щіток. Що з ними тільки не робили: оснастили вбудованим таймером, потім з'явилася можливість заміни голівок для чищення, пізніше випустили електрощітки, у яких щетинки оберталися. Розвиток електричних зубних щіток активно триває й зараз. Нещодавно в Японії представили щітку, яка заряджається через USB-порт.

Зубні щітки є експонатами багатьох музеїв світу та приватних колекцій. Так, зубна щітка Наполеона Бонапарта з кінського волосу та чистого золота нещодавно була представлена у Лондонському музеї. У приватній колекції знаходиться щітка, яка належала шведському королю Карлу XII. У Німеччині, у м. Крефельд, стоїть пам'ятник зубній щітці, висота якої 6 м. Це своєрідний безмовний заклик: «Не забувайте чистити зуби, панове!»

АНАСТАСІЇВСЬКА ЦЕРКВА У ГЛУХОВІ

У цьому номері ми започатковуємо цикл наукових статей, підготовлених глухівчанином, ученим-мистецтвознацем, учасником багатьох міжнародних конференцій, автором численних наукових праць у спеціалізованих виданнях, людиною енциклопедичних знань Василем Пуцком. Наше знайомство із земляком розпочалося у 2000-х роках, коли він запропонував надрукувати свої роботи, що стосувалися глухівських сакральних пам'яток, у щорічних матеріалах науково-практичних конференцій (2005–2008 рр.), які проходили на базі Заповідника. Оскільки збірники виходили мізерним тиражем (100 примірників) і швидко розходилися серед авторів та по бібліотеках, а статті В. Пуцка, вміщені в них, наразі неможливо знайти навіть в мережі «Інтернет», редакція «Соборного майдану» вирішила оприлюднити ці дослідження на сторінках газети, щоб вони стали доступними широкому колу читачів.

Не доводилось навіть сподіватися, що цій споруді буде присвячено таке кольорове видання, як нині наявне (Храм святих Трьох Анастасій у Глухові. Київ, 2005), здійснене коштом М.П. Терещенка – нащадка фундаторів. Книга добре ілюстрована світлинами – портретами, краєвидами Глухова, але основні кольорові фото, звичайно, відтворюють саму Анастасіївську церкву, а також деякі урочисті події сучасного життя, тісно пов'язані з цією святинєю й пам'яткою історії колишньої гетьманської столиці. У тексті-супроводі достатньо цікавих історичних фактів, і, можна гадати, книга знайшла дорогу до широкого кола читачів.

Цілком закономірно, що у виданні чимало уваги приділено родоводу Терещенків, кошти яких сприяли не тільки розвитку вітчизняної промисловості, але й поширенню меценатства, наслідком чого стало будівництво лікарень, дитячого притулку, навчальних

Трьох-Анастасіївська церква у Глухові. Фото Ю. Москаленка

закладів у Глухові. Так у 1884 р. брати Терещенки вдаються до реконструкції невеличкої глухівської Анастасіївської церкви, замість якої фактично побудовано поруч нову, оздоблену мармуром й стінописом, освячену 1893 р. Споруду, однак, зведено з певними відмінностями від проектного креслення, і розбіжності помітно позначилися не лише у пропорціях та декоративному оздобленні – вони ще більш суттєві в загальному характері інтер'єра, де зовсім іншого

вигляду, зокрема, набули іконостаси, значно спрощеною стала іконографічна програма розпису. За документальними джерелами прискіпливий дослідник може більш докладно з'ясувати причини максимального скорочення зображень, здебільшого заміненіх орнаментами. Мабуть, не все залежало від наявних коштів, а бралися до уваги також естетичні критерії. Отже, конху кожної з трьох вітварних апсид було тільки вкрито позолотою, а склепіння рукавів хреста в

Интер'єр Трьох-Анастасіївської церкви. Фото Ю. Москаленка

Елементи декору Трьох-Анастасіївської церкви. Фото Ю. Москаленка

кожному разі прикрасило «Небесне море» – композиція, відома християнській іконографії від раннього середньовіччя. На превеликий жаль, загальну систему розпису було спотворено при черговій реставрації, коли на відповідних площинах з'явилися карикатурні відтворення васнецовських сюжетів, запозичених з Володимирського собору у Києві. Їх репродуковано в згаданому виданні. За спогадами старожилів, купол первісно прикрашали лише зображення небесних сил, а у повоєнні роки замість них з'явилося зоряне небо.

Як відомо, Анастасіївська церква дуже постраждала в роки Другої світової війни, коли було зруйновано центральний купол, і богослужби аж до початку 1950-х років відбувалися в «підземеллі»: в обладнаному приміщенні крипти храму архангела Михаїла (присвячення здійснено з подяки тодішньому міському голові, який за окупаційного режиму сприяв відновленню парафії на клопотання

старости новоутвореної громади Омеляна Зеленого). Лише навесні 1951 р. Великдень могли святкувати у верхньому храмі, після того, як замість зруйнованого купола встигли зробити звичайну дерев'яну стелю, побілюючи верхню частину пошкодженого барабана. Таким залишився його вигляд на кілька подальших років. Відновлення храму розпочато за тодішнього настоятеля, протоієрея Івана Богдановського, а після його смерті восени 1951 р. відновлення чотирьох менших бань й всіх пошкоджених фасадів здійснено заходами протоієрея Костянтина Лисенка. Все це було пов'язано з надмірними труднощами, адже бракувало не тільки коштів, але й потрібного матеріалу. Власне, відновлення парафіяльного життя було започатковано ще наприкінці 1941 р. На щастя, в приміщенні церкви вціліли чудові мармурові іконостаси, бо тут нещодавно розміщувався музей, але в них не було жодної ікони.

Маляр Г.Д. Косаченко спішно написав, роздобувши якісь фарби, ікони Христа й Богородиці. Нині цей живопис закрито ним же вигаданими значно пізніше імпровізованими рельєфними шатами, виконаними незадовго до смерті майстра (влітку 1960 р.). Саме тоді митець написав зображення апостолів, серафимів, ікони двох московських святих для бічних вівтарних дверей, ікони для північного іконостаса Покровського бічного вівтаря.

Від церковного начиння, яке первісно прикрашало храм, майже нічого не збереглося, окрім ікони великомученика Артемія й преподобної Єфросинії Полоцької – патрональних святих Артемія Яковича Терещенка та його дружини Єфросинії Григорівни. На початку 1960-х років на ній внизу праворуч ще чітко було видно авторський підпис російського художника С.І. Грибкова (1820–1893) й дату (здається, 1872 рік). Ймовірно, ікона була призначена ще для попередньої споруди Анастасіївської церкви, ➞

← адже вона за розмірами явно не підходить до існуючого мармурового іконостаса, так само, як і до жодного з кіотів, поставлених окремо.

У повоєнні десятиліття в Анастасіївській церкві були наявні нечисленні ікони, незначний за кількістю комплектів літургійний одяг. Це була чи не бідніша з усіх існуючих на той час глухівських церков. Проте ще було чути перекази парафіян старшого віку про колишнє багате «терещенківське» церковне начиння, про мармуровий різьблений престол. 1961 року, коли почали закривати навколишні церкви, сюди стали звозити їх майно. Тоді у храмі з'явилося кілька різьблених дубових кіотів, виконаних для Миколаївської церкви на початку 1950-х років досить літнім, засланим в міжвоєнний час з Полтавщини, О.І. Зеленим, в тому числі й для великого за розмірами мозаїчного зображення Розп'яття, котре колись стояло там праворуч, попереду солеї. Обличчя Христа було пошкоджене комсомольцями і відновлене Т.Д. Косаченком лише фарбами. Говорили, що мозаїка нібито колись знаходилася в Гамаліївському монастирі, а чи так воно відповідало дійсності – годі було дізнатися. Невелика кількість ікон була привезена із молитовного дому в селі Береза. З Глинської пустині, попри поширене твердження, до Анастасіївської церкви ікон потрапило порівняно небагато, крім тих, котрі

Ікона великомученика Артемія і преподобної Єфросинії Полоцької – патрональних святих Артемія і Єфросинії Терещенків в Трьох-Анастасіївській церкві

входили до складу іконостаса та містилися в кіотах попереду солеї. Серед них, до того ж, не було найбільш шанованих, таких як образ Нерукотворного Спаса і зображення Любецької Богородиці, виконане на Афоні. Не було ані ювелірних виробів, ані жодного Євангелія, хоча в монастирі їх нараховувалося в достатній кількості: все вчасно було винесено ченцями та їх родичами й знайомими. Натомість було багато богослужбового одягу, близько сотні речей, пошитих виключно з сучасних тканин. Дещо залишилося з бібліотеки, але переважна більшість книг зникла ще до закриття пустині. Трохи пізніше до цього долучилися ікони та начиння зі Спаської церкви, зокрема, велике за розмірами Євангеліє в карбованій срібній оправі (з майже цілком, крім двох, втраченими емаллями), а також ікона Богородиці під срібною шатою – колишня родинна сім'я фон дер Бриггенів.

В Анастасіївській церкві на сьогодні мали б бути наявні такі визначні твори сакрального мистецтва, як-от: дерев'яний різьблений хрест у срібній оправі роботи київських майстрів XVII ст.; великий срібний келих XIX ст. та напестольний срібний хрест кінця XIX ст. з церкви Батуринського полку (пізніше були в Миколаївській церкві); срібний карбований напестольний хрест другої половини XIX ст. (воздвизальний), котрий постійно зберігали у сейфі; давні відтворення Дубовицької та Охтирської ікон Богородиці високого мистецького рівня тощо. Чи вціліло що із зазначеного? На сторінках книги впадають в очі переважно ікони, виконані нещодавно. А що сталося з іконами більш раннього часу гарної мистецької якості, котрі перебували в цілком задовільному стані? У перші повоєнні роки хтось із тодішніх (західних за походженням) священників заніс до Глухова уніатський звичай ставити на престол найбільш коштовні ікони. Так, у Спаській церкві певний час стояла на престолі вже згадана ікона Богородиці, на Покровському престолі Анастасіївської церкви – московська за походженням ікона Богородиці Боголюбська (на срібній шаті є тавро). Ікона св. Пантелеймона потрапила з Глинської пустині. Можливо ще можна впізнати також інші твори, що змінили своє місцезнаходження. Згадуючи про такі твори церковного мистецтва, треба з великою подякою вклонитися пам'яті

Мозаїчне зображення Розп'яття після реставрації 2002 р.

людей, котрі рятували їх в лиху годину. Одним з них був миколаївський церковний староста Юхим Іванович Овчинник з Веригина, котрий закопав той самий великий потир (келих), який пізніше приніс до церкви. Якись жінки принесли до Анастасіївської церкви Євангеліє в карбованій срібній оправі, близько 1802 р. офіроване до церкви в с. Есмані. Власне, його подарували о. Костянтин Лисенку, але він залишив священну книгу на престолі.

Час плине надто швидко, і, на превеликий жаль, багато чого зникає безслідно в історії церковного життя. Ще кілька десятиліть тому було чимало людей, які могли пригадати колишнього настоятеля Анастасіївської церкви ще передреволюційного часу – протоієрея Герасима Смолічева – представника великої священницької родини, котра здійснювала душпастирську роботу на Глухівщині і подарувала українській археології П.І. Смілічева, що працював у Чернігові. Від кінця 1923 р. нова Анастасіївська церква стає катедральним храмом щойно висвяченого пер-

шого глухівського єпископа – святого священномученика Дамаскіна Цедрика. Невдовзі він призначає настоятелем високоосвіченого протоієрея о. Євгенія Салькова, що був замучений у таборі поблизу Новосибірська 1938 р. У повоєнні роки (1951–1964) тут ніс своє сумлінне пастирське служіння протоієрей Костянтин Лисенко – видатний диригент, чудовий промовець, людина високої культури і надзвичайної ерудиції. На його долю випало чимало людського горя, бо надто важкими були ті часи. Не було гідних кандидатів для прийняття священного сану, і доводи-

лося місцевому архієрею рукопокласти більш-менш придатних дяків, співаків, паламарів. Однак, цей резерв був майже вичерпаним. Згодом освічені духовні особи стали рідкісним явищем.

Звичайно, обличчя Анастасіївської парафії у Глухові здебільшого визначали кращі її священники. Проте в парафіяльному житті траплялися досить непривабливі явища. Серед старост бували шахраї. Один з них, Минченко, наприклад, пограбував церковну касу серед білого дня на свято Пресвятої Трійці. Малописьменний дяк Павло Борисенко (Рябко), колишній співак воронізького

архієрейського хору, читав із жахливими помилками, які межували з ересю. До того ж він завжди кудись поспішав, добряче пив і надто багато палив, постійно виходячи з церкви упродовж богослужби. Паламар «прославився» майстерністю витягувати намазаною медом соломинкою гроші зі скриньки. Про таке не прийнято писати в історії парафій, але для характеристики тодішнього життя не варто обходити увагою й такі прикрі факти. Очевидно, належить колись висвітлити також сліди обновленської руйнації. Бо забувати про все це явно передчасно.

Василь Пуцко

Про влаштування пересувного лісопильного заводу ХРЕСТОВОЗДВИЖЕНСЬКОГО ТРУДОВОГО БРАТСТВА

Надія МІРОШНИЧЕНКО

Вчена секретарка
Національного заповідника
«Глухів»

Офіційне урочисте відкриття Хрестовоздвиженського трудового братства, основоположником якого був М.М. Неплюєв, відбулося 22 липня 1895 р. Але фактично воно існувало з 1889 р., а на початку ХХ ст. вже мало досить широке розгалуження. Так, до соціальної інфраструктури Трудового братства входила ціла низка закладів: Рождественський притулок для дітей дошкільного віку, Воздвиженська початкова школа, чоловіча та жіноча сільськогосподарські школи, притулок для старих та немічних (зокрема, родичів братчиків). Крім того, Братство мало готель, загальні їдальні, дитячий садок, ясла, клуб. Виробничу інфраструктуру складали бурячно-цукровий, механічний, чавунно-ливарний, виноробний заводи, до яких згодом додалися ще деревообробні та цегляний. У власності М.М. Неплюєва були також маслозавод, коноплетіпальний, дігтярний і механічний заводи, які знаходилися в Ямполі, та цукровий у Свесі.

У 1901 р. засновник Хрестово-здвигенського трудового братства передав на його потреби власне майно (18 тис. га

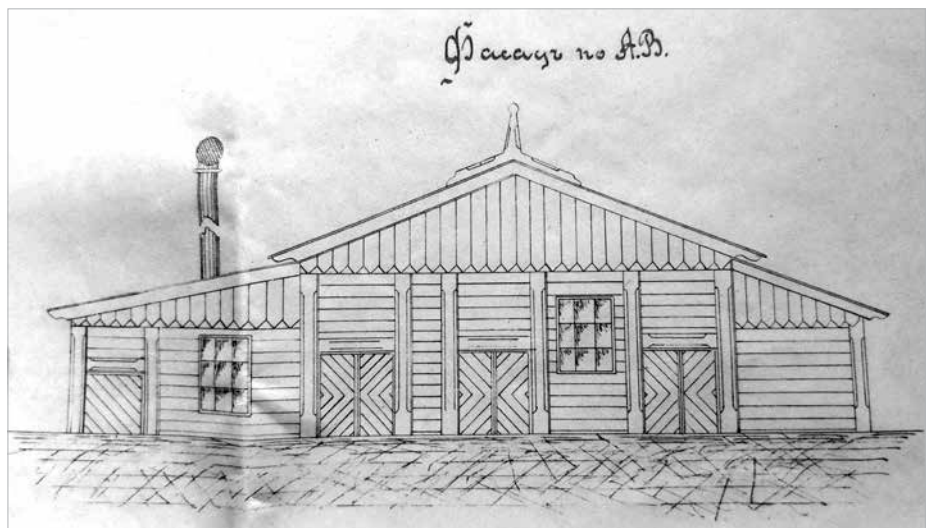

Рис. 1. Фасад будівлі пересувного лісопильного заводу Хрестовоздвиженського трудового братства (1909 р.). ДАЧО, ф. 127, оп. 416, од. зб. 123

землі з лісами і ріллею, будинки і заводи), вартість якого складала майже 2 млн. рублів. Отже, Братство отримало значний капітал, що дозволяв йому розвивати господарство і мати від нього прибуток, який збільшувався щороку.

Внаслідок зростання чисельності братчиків та розширення власного господарства постала необхідність в збільшенні кількості будівель. Тож, братська Дума активно працювала над питаннями власного виробництва будівельних матеріалів, розвитку різних галузей промисловості.

У «Соборному майдані» (№ 5,

2018 р.) ми публікували архівні справи про будівництво лісопильного та цегляного «братських» заводів. У цій статті ми продовжимо знайомити читачів з історією заводів будівельних матеріалів Хрестовоздвиженського трудового братства на основі документів Державного архіву Чернігівської області.

У липні 1909 р. контора Братства подала прохання до Чернігівського губернського правління про надання дозволу на влаштування лісопильного заводу в с. Білиця Глухівського повіту: «Прилагаю при сем в двух экземплярах чертеж и план передвижного

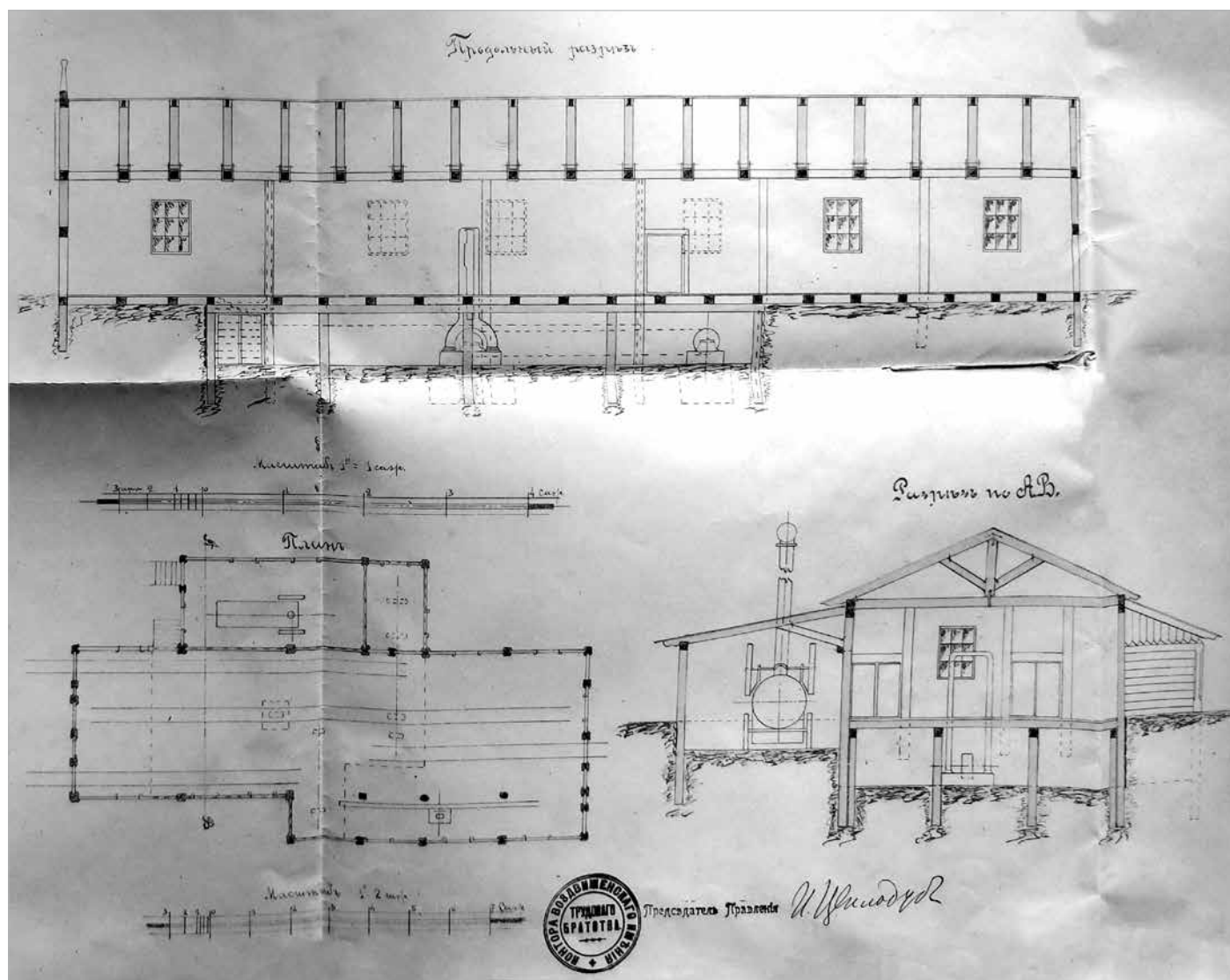

Рис. 2. Креслення пересувного лісопильного заводу (1909 р.) Хресто-воздвиженського трудового братства. ДАЧО, ф. 127, оп. 416, од. зб. 123

← лісопильного заводу, который предполагено построить в нашей лесной даче при селе Билище, в двух верстах от села, честь имеем покорнейше просить Губернское правление утвердить означенные чертежи и разрешить постройку передвижного лесопильного завода. Председатель правления И. Цвелодуб».

Відповідно до протоколу «Совещательного присутствия строительного отделения Черниговского губернского правления» (26.08.1909), креслення лісопильного заводу, надані Хресто-воздвиженським братством, були визначені як задовільні та затверджені губерньським правлінням.

Маючи у своєму розпорядженні два лісопильні та цегляний завод, Трудове братство на початку ХХ ст. не тільки повністю забезпечувало себе меблями, іншими виробами з деревини, необхідними будівельними матеріалами, а й виготовляло відповідну продукцію на експорт.

Газета «Соборний майдан»

Засновник — Національний заповідник «Глухів»

Свідоцтво про реєстрацію № СМ 390 від 06.02.2004 р.

Адреса редакції: м.Глухів Сумської обл., вул.Шевченка, 30, тел. 2-35-57, e-mail: dikz@ukr.net

Номер підготовлено у науково-дослідному відділі Заповідника

Верстка Віктора ІСАЄВА

Редакція газети «Соборний майдан» запрошує до творчого співробітництва науковців, краєзнавців, любителів старовини

Електронна версія на сайті <http://nz-hlukhiv.com.ua/>

Редакційна колегія

Світлана ЖУКОВА

Юрій КОВАЛЕНКО

Людмила АРТЕМОВА

Олександр МІРОШНИЧЕНКО

Віктор ІСАЄВ

РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО